

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ

ਮਸੀਹ, ਰਾਜਾ

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ। ਵਿਹਾਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਇਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਥਾਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੁਰਾਤਨ (ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੀ) ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਮਸੀਹ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਦੇ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ। ਇਸ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਸੰਭਾਵਤ ਕਾਰਣ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਚਾਰਾਂ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਦੂਜੀ ਅਤੇ ਤੀਜੀ ਸਦੀ ਦੇ ਮਸੀਹੀ ਲੋਕ ਮਰਕੁਸ, ਲੂਕਾ ਜਾਂ ਯੂਹੰਨਾ ਦੀ ਥਾਂ ਮੱਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਹਵਾਲੇ ਦਿੰਦੇ ਸਨ।

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਪਹਿਲੀ ਹੋਣ ਦਾ ਕਾਰਣ ਜੋ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਰੁਤਬਾ ਅਤੇ ਜ਼ੋਰ ਪੁਰਾਣੇ ਅਤੇ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਵਿਚ ਜੋੜਨ ਵਾਲੀ ਪੂਰੀ ਕੜੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣਾ ਨੇਮ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਉਡੀਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਮਸੀਹ ਦੀ ਰਾਹ ਤੱਕਦਿਆਂ ਖ਼ਤਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਵਾਂ ਨੇਮ ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਇਸ ਐਲਾਨ ਨਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਰਾਜਾ *ਯਿਸੂ* ਹੈ!

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਲੇਖਕ

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ('ਮੱਤੀ ਅਨੁਸਾਰ') ਸੰਭਵ ਤੌਰ ਤੇ ਮੂਲ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ।¹ ਤਾਂ ਵੀ ਮੁੱਢਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮੱਤ ਨਾਲ ਮੰਨਣਾ ਸੀ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਅੱਜ ਮੱਤੀ ਦਾ ਨਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਉਸੇ ਨੇ ਲਿਖੀ ਸੀ।² ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਇਸ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੈ ਕਿ ਮੱਤੀ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਬਾਰੇ ਬੜੀ ਘੱਟ ਜਾਣਕਾਰੀ ਸੀ।³

ਮੱਤੀ, ਜਿਸ ਦੇ ਨਾਂ ਦਾ ਅਰਥ 'ਖੁਦਾ ਦਾ ਤੋਹਫ਼ਾ' ਹੈ, ਲੇਵੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸੀ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ 'ਸ਼ਾਂਤੀ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ' ਹੈ (ਤੁਲਨਾ ਮੱਤੀ 9:9 ਅਤੇ ਮਰਕੁਸ 2:14)।⁴ ਉਹ ਕਫ਼ਰਨਾਹੂਮ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ (ਮਰਕੁਸ 2:1, 14), ਜੋ ਗਲੀਲ ਦੀ ਝੀਲ ਦੇ ਉੱਤਰ ਪੱਛਮੀ ਕੰਢੇ ਤੇ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ਹਿਰ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਂ ਹਲਫ਼ਈ ਸੀ (ਮਰਕੁਸ 2:14)। ਮੱਤੀ ਰੋਮੀ ਹਕੂਮਤ ਲਈ ਮਸੂਲ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ⁵ (ਮੱਤੀ 10:3)। ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਯਹੂਦੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਗ਼ੀ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ 'ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ' ਅਤੇ 'ਪਾਪੀ' ਦੇ ਸਮਾਨਅਰਥੀ ਸ਼ਬਦ ਸਨ (ਵੇਖੋ ਮੱਤੀ 9:10, 11; 11:19)।

ਇਕ ਦਿਨ ਯਿਸੂ ਨੇ ਮੱਤੀ ਨੂੰ ਕਫ਼ਰਨਹੂਮ ਵਿਚ ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਲਈ ਬੈਠੇ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, 'ਮੇਰੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਤੁਰ।' ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ 'ਸੱਭੋ ਕੁਝ ਛੱਡ ਕੇ ਉੱਠਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਹੋ ਤੁਰਿਆ' (ਲੂਕਾ 5:27, 28)। ਆਪਣੇ ਸੱਦੇ ਜਾਣ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮੱਤੀ ਨੇ ਯਿਸੂ ਲਈ ਇਕ ਪ੍ਰੀਤੀ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਤੋਂ ਕੱਢੇ

ਹੋਏ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਦਾਅਵਤ ਦਿੱਤੀ (ਮੱਤੀ 9:9-17; ਲੂਕਾ 5:29-39)।

ਮੱਤੀ ਦਾ ਨਾਂਅ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਰਸੂਲਾਂ ਦੀ ਹਰ ਸੂਚੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦਾ ਹੈ (ਮੱਤੀ 10:3; ਮਰਕੁਸ 3:18; ਲੂਕਾ 6:15; ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1:13)। ਉਹ ਉਸ ਕੰਮ ਵਿਚ ਵੀ ਹਿੱਸੇਦਾਰ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਹੜਾ ਰਸੂਲਾਂ ਨੇ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਵਿਚ ਰਸੂਲਾਂ ਦੇ ਕੰਮ 1-7 ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਉਹਦੇ ਬਾਅਦ ਦੀ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੀ ਕੋਈ ਪੱਕੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਬਾਈਬਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਨੇ ਪੰਦਰਾਂ ਜਾਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦੂਰ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਵਿਚ ਚਲਿਆ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਰਵਾਇਤ ਮੁਤਾਬਕ ਉਸ ਨੇ ‘ਆਪਣੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਦੀ ਕਮੀ, ਲਿਖ ਕੇ’ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ।⁶

ਕਿਤਾਬ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਵਾਲ

ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਮੁੱਢਲੇ ਲੇਖਕਾਂ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਸੀ ਕਿ ਮੱਤੀ ਨੇ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਪਹਿਲੀ ਸਦੀ ਦੀ ਅਰਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਸੀ ਅਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਮੱਤੀ ਵੱਲੋਂ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰਾਹੀਂ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਮੈਰਿਲ ਟੈਨੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਰਵਾਇਤ ‘ਅਕਸਰ ਨਕਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਰਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੇ ਅਰਾਮੀ ਮੂਲ ਦਾ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਕੇਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਇੰਜੀਲ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀ ਅਨੁਵਾਦ ਹੋਣ ਦਾ ਕੋਈ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।’⁷ ਜੈਕ ਲੂਈਸ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ‘ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਵਿਦਵਾਨ’ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ‘ਸਾਡੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਯੂਨਾਨੀ ਕਿਤਾਬ ਹੈ’ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, ‘ਮੁੱਢਲੇ ਅਰਾਮੀ ਪ੍ਰਚਾਰਕ ਦੇ ਨਾ ਤਾਂ ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਨਾ ਹੱਥ ਲਿਖਤਾਂ ਬਚੀਆਂ ਹਨ।’⁸ ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਅਰਾਮੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਖਿਆਲੀ ਜਿਲਦ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿਆਂਗੇ, ਬਲਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿਤਾਬ ਉੱਤੇ (ਯੂਨਾਨੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀ ਗਈ) ਧਿਆਨ ਦਿਆਂਗੇ, ਜਿਹੜੀ ਖੁਦਾ ਨੇ ਸਾਡੇ ਲਈ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖੀ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮਕਸਦ

ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਵੇਲੇ ਜਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਮੱਤੀ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀ ਯਹੂਦੀ ਹੀ ਰਹੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਨੇ ਯਹੂਦੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ (1:1-17)। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੇ ਸੌਂ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸੰਕੇਤ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਚਾਲੀ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਧੇ ਹਵਾਲੇ ਹਨ।⁹ ਉਸ ਨੇ ਇਹ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣਾ ਜਾਰੀ ਰੱਖਿਆ ਕਿ ਯਿਸੂ ਨੇ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੀ ਭਵਿੱਖਵਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ (ਵੇਖੋ 1:23; 2:6, 15, 23)। ਉਸ ਨੇ ‘ਦਾਉਦ ਦੀ ਸੰਤਾਨ’ ਵਰਗੇ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ (1:1, 20; 9:27)। ਉਸ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ‘ਇਸਰਾਏਲ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਦੀਆਂ ਗੁਆਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭੇਡਾਂ’ ਕੋਲ ਭੇਜਿਆ ਗਿਆ ਸੀ (15:24; ਵੇਖੋ 10:6 ਵੀ ਵੇਖੋ)।

ਮੱਤੀ ਦਾ ਮਕਸਦ ਇਹ ਵਿਖਾਉਣਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸਰਾਏਲ ਦਾ ਮਸੀਹ/ਰਾਜਾ ਜਿਸ ਦੀ ਉਹ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ, ਆ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ। ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਸ਼ੁਰੂਆਤੀ ਆਇਤ ਵਿਚ ਹੀ ਐਲਾਨਿਆ ਗਿਆ: ‘ਕੁਲਪੱਤਰੀ ਯਿਸੂ ਮਸੀਹ, ਦਾਉਦ ਦੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਜਿਹੜਾ ਅਬਰਾਹਾਮ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ’ (1:1)।

ਇਹ ਵਾਕ ਮਸੀਹ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵੱਡੇ ਨੇਮਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਦਾ ਹੈ, ਜਿਹੜੇ ਖੁਦਾ ਨੇ ਦਾਉਦ ਅਤੇ ਅਬਰਾਹਾਮ ਨਾਲ ਬੰਨ੍ਹੇ ਸਨ। ਦਾਉਦ ਨਾਲ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨੇਮ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਉਸਦੀ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਬੈਠਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਸੀ (2 ਸਮੂਏਲ 7:8-13)। ਅਬਰਾਹਾਮ ਨਾਲ ਖੁਦਾ ਦੇ ਨੇਮ ਵਿਚ ਇਹ ਵਾਅਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹਦੀ ਅੰਸ਼ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਸਭ ਘਰਾਣੇ ਬਰਕਤ

ਪਾਉਣਗੇ (ਉਤਪਤ 12:3)।¹⁰

ਮਸੀਹਾ ਲਈ 'ਮਸਾਯਾਹ' ਇਬਰਾਨੀ ਸ਼ਬਦ ਤੋਂ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਅਰਥ 'ਮਸਹ [ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ]' ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਨਅਰਥੀ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ 'ਖ੍ਰਿਸਟਸ' ਹੈ (ਯੂਹੰਨਾ 1:41)। ਯਾਜਕਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਸਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ (ਕੁਚ 28:41; 29:7)¹¹ ਪਰ ਜੇ ਕੋਈ ਯਹੂਦੀ 'ਖੁਦਾ ਦਾ ਮਸਹ ਕੀਤਾ' ਸ਼ਬਦ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਤਾਂ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਉੱਤੇ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ (ਵੇਖੋ 1 ਸਮੂਏਲ 10:1; 24:6; ਜ਼ਬੂਰ 2:2, 6)। ਮੱਤੀ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਰਾਜਾ ਹੋਣ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ: ਨਜ਼ੂਮੀ 'ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ' ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਨ ਆਏ ਸਨ (2:2)। ਹੇਰੋਦੇਸ ਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਯਿਸੂ ਕੋਈ ਬਾਗੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਵੇਗਾ (2:3-9)। ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਮੰਨਿਆ ਕਿ ਉਹ ਦਾਉਦ ਦੀ ਸੰਤਾਨ ਹੈ (9:27; 15:22; 20:30)। ਯਿਸੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਯਹੂਜ਼ਲਮ ਵਿਚ ਆਇਆ (21:1-11; ਵੇਖੋ ਆਇਤ 5)। ਉਸ ਦੀ ਸਲੀਬ ਉੱਤੇ 'ਯਹੂਦੀਆਂ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ' (27:37) ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਯਿਸੂ ਨੇ ਸਹੁੰ ਖਾਧੀ ਕਿ ਇਕ ਦਿਨ ਉਹ ਨਿਆਂਦੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਗੱਦੀ ਉੱਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਬੈਠੇਗਾ (25:31-33)।

ਐਰਿਕ ਹੇਅਡਨ ਦਾ ਸੁਝਾਅ ਹੈ ਕਿ ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ 'ਸਾਡੀ ਜਾਣ ਪਛਾਣ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਦੂਤ (ਯੂਹੰਨਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ¹²), ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ ਦੇ ਵਕਤ (ਉਸ ਦੀਆਂ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ਾਂ), ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਫ਼ਰਮਾਨ (ਪਹਾੜੀ ਉਪਦੇਸ਼), ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਜਾਂ ਮਨਿਸਟਰੀ (ਉਸ ਦੀਆਂ ਸਿੱਖਿਆਵਾਂ ਜਾਂ ਮੋਅਜਜ਼ੇ), ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਠੁਕਰਾਏ ਜਾਣ, ਮੌਤ ਅਤੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਨਾਲ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ।'¹³ ਲੁਕ ਐਟ ਦ ਬੁਕ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ, 'ਯਿਸੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਂਗ ਰਿਹਾ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਂਗ ਬੋਲਦਾ ਸੀ, ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਾਂਗ ਮਰਿਆ, ਮੁਰਦਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜੀ ਉੱਠ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਰਾਜੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਫੇਰ ਆਉਣ ਦਾ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ।'¹⁴

ਮੱਤੀ ਨੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਾਜ ਉੱਤੇ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਯੂਹੰਨਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦਾ ਮੂਲ ਸੰਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਚੇਲਿਆਂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਇਹੀ ਸੀ ਕਿ 'ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਜ ਨੇੜੇ ਆਇਆ ਹੈ' (3:2; 4:17; 10:7)। ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ 'ਰਾਜ' ਸ਼ਬਦ ਪੰਜਾਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਆਇਆ ਹੈ।¹⁵ ('ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਜ' ਹੀ ਵੀਹ ਤੋਂ ਵੱਧ ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।¹⁶) ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਕਈ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ 'ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਜ ... ਵਰਗਾ ਹੈ' ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (ਅਧਿਆਇ 13 ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਵੇਖੋ)।

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਯਹੂਦੀ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਿਰਫ਼ ਯਹੂਦੀਆਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਖੁਦਾ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਪਾਏ ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੇ ਕਿਤਾਬ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖੀ। ਉਸ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਆਇਤ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਸਿਰਫ਼ ਇਹ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ 'ਦਾਉਦ ਦੀ ਸੰਤਾਨ' ਸੀ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 'ਅਬਰਾਹਾਮ ਦੀ ਸੰਤਾਨ' ਸੀ। ਯਿਸੂ ਅਬਰਾਹਾਮ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਗਏ ਇਸ ਵਾਅਦੇ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਧਰਤੀ ਦੀਆਂ ਸਭ ਕੌਮਾਂ ਬਰਕਤ ਪਾਉਣਗੀਆਂ (ਉਤਪਤ 12:3; 22:18; ਗਲਾਤੀਆਂ 3:8)। ਮੱਤੀ ਨੇ ਗੈਰ ਯਹੂਦੀਆਂ (ਗੈਰ ਕੌਮਾਂ) ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਰ ਬਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ (4:14-16; 8:11, 12; 12:18, 21; 13:38; 15:22-28; 24:14)। ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਸ਼ੁਰੂ ਵਿਚ ਹੀ ਗੈਰ ਕੌਮਾਂ ਦੇ ਸਿਰ ਕੱਢ ਲੋਕ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਨ ਆਏ ਸਨ (2:2-12); ਇਸ ਦੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ, 'ਇਸ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੀਆਂ ਕੌਮਾਂ ਨੂੰ ਚੇਲੇ ਬਣਾਓ' (28:19)। ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਤੀ ਦਾਤੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਿਖਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਖੂਬੀਆਂ

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਖੂਬੀਆਂ ਦਾ ਸਬੰਧ ਇਸ ਦੇ ਮਕਸਦ ਨਾਲ ਹੈ।

ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਇੰਜੀਲ ਦਾ ਇਹ ਵਿਰਤਾਂਤ ਪੂਰੀ ਹੋਈ ਨਬੂਵਤ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਸ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਸ ਕਰਕੇ ਹੋਇਆ ‘‘ਭਈ ਜਿਹੜੀ ਗੱਲ ਪ੍ਰਭੂ ਨੇ ਨਬੀ [ਜਾਂ ਨਬੀਆਂ] ਦੀ ਜ਼ਬਾਨੀ ਆਖੀ ਸੀ ਉਹ ਪੂਰੀ ਹੋਵੇ’’ (ਵੇਖੋ ਮੱਤੀ 1:22; 2:15, 17, 23; 8:17)। ਮੱਤੀ ਨੇ ਇਸ ਤੱਥ ਨੂੰ ਖ਼ਾਸ ਪੁਆਇੰਟ ਬਣਾਇਆ ਕਿ ਸਲੀਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ (ਯਹੂਦੀਆਂ ਲਈ ਠੋਕਰ ਦਾ ਪੱਥਰ, 1 ਕੁਰਿੰਥੀਆਂ 1:23) ਨਬੂਵਤ ਦੇ ਪੂਰਾ ਹੋਣ ਲਈ ਹੈ (26:54, 56; 27:9)। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਸਾਫ਼ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘‘ਮਸੀਹੀਅਤ ਮਜ਼ਹਬੀ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ‘ਨਵਾਂ’ ਮਜ਼ਹਬ ਨਹੀਂ [ਸੀ], ਬਲਕਿ ਨਬੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸਭ ਨਬੂਵਤਾਂ ਦਾ ਪੂਰਾ ਹੋਣਾ [ਸੀ]।’’¹⁷

ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਯਹੂਦੀ ਪਿੱਛੋਂਕੜ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਅਤੇ ਇਸਰਾਏਲ ਦੇ ਮਸੀਹਾ/ਰਾਜਾ ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਮੱਤੀ ਦੇ ਵਕਤ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਯਹੂਦੀ ਵਿਚਾਰਾਂ, ਭਗਤੀ ਦੇ ਇਸ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਕਾਰਜਾਂ, ਪਛਾਣ ਦੇ ਇਸ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਯਹੂਦੀ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਨੂੰ ਛੱਡਣ ਦੀਆਂ ਗਤੀਵਿਧੀਆਂ ਉੱਤੇ ਰੋਸ਼ਨੀ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।¹⁸

ਯਿਸੂ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਣ ਦੇ ਮੱਤੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਦੀ ਕੁਝ ਸਮੱਗਰੀ ਹੋਰ ਤਿੰਨ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਉਹਦੇ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖੇ ਗਏ ਪੰਦਰਾਂ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ, ਗਿਆਰਾਂ ਉਸੇ ਨੇ ਹੀ ਲਿਖੇ ਹਨ। ਉਸਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਦੱਸੇ ਤਿੰਨ ਮੋਅਜ਼ਜ਼ੇ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਤੀਹ ਫ਼ੀਸਦੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਭਾਗ ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਨਾਲ ਸਬੰਧਿਤ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਰਾਜ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਉੱਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਜ਼ੋਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਯਿਸੂ ਰਾਜਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਹੱਕ ਹੈ। ਮਸੀਹ ਦੇ ਪੰਜ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਰਜ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ,¹⁹ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਿਰਾਲਾ ਪਹਾੜੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਵੀ ਹੈ (5-7)।

ਮੱਤੀ ਰਾਹੀਂ ਲਿਖੀ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਨਿਆਰਾ ਪਹਿਲੂ ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਹੈ: ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਚਾਰਾਂ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਿਚ ਸਿਰਫ਼ ਇਸੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਵਿਚ ‘‘ਕਲੀਸੀਆ’’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ (16:18; 18:17)। ਯਹੂਦੀ ਲੋਕ ਯਹੋਵਾਹ ਦੀ ਸਭਾ ਜਾਂ ਮੰਡਲੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਤੋਂ ਵਾਕਫ਼ ਸਨ (ਕੂਚ 12:3, 4, 19, 47)।²⁰ ਇਸ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ‘‘ਸਿਨਾਗੋਗ’’ ਜਾਂ ‘‘ਸਮਾਜ’’ ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਇਕਲੇਸੀਆ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ‘‘ਚਰਚ’’ ਜਾਂ ਕਲੀਸੀਆ ਹੈ, ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਜੁਲਦਾ ਹੈ।²¹ ਮੱਤੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮਸੀਹਾ ਦੇ ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਨਬੂਵਤਾਂ ਮਸੀਹ ਦੀ ਕਲੀਸੀਆ ਵਿਚ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।

ਇਹ ਵੀ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਅਪੋਲੋਜੈਟਿਕ ਤੱਤ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ। ਮਸੀਹ ਦੇ ਜਨਮ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਇਕ ਕਾਰਣ ਯਹੂਦੀਆਂ ਵਿਚ ਫੈਲੀਆਂ ਅਫ਼ਵਾਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਯਿਸੂ ਦੀ ਪੈਦਾਇਸ਼ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਸੀ। 28:11-15 ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ, ਜਿੱਥੇ ਮੱਤੀ ਨੇ ਖਾਲੀ ਕਬਰ ਦੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਯਹੂਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਦਾ ਪਰਦਾ-ਫ਼ਾਸ਼ ਕੀਤਾ। ਮੱਤੀ ਨੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਤੱਥ ਦੇ ਕੇ ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਫ਼ੈਸਲਾ ਲੈਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਹਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਜਾਂ ਬੇਵਿਸ਼ਵਾਸੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ।

ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਹੋਰ ਵਿਰਤਾਂਤਾਂ ਵਾਂਗ, ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਪਾਪਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੋਣਾ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਤਾਬ ਦਾ 25 ਫ਼ੀਸਦੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਿੱਸਾ ਮਸੀਹ ਦੀ ਮੌਤ, ਦਫ਼ਨਾਏ ਜਾਣ ਅਤੇ ਜੀ ਉੱਠਣ ਉੱਤੇ ਧਿਆਨ ਦੁਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਲਿਖੇ ਜਾਣ ਦਾ ਸਮਾਂ

ਮੱਤੀ ਰਾਹੀਂ ‘ਅੱਜ ਤੀਕਰ’ ਵਾਂਗ ਅੰਸ਼ ਦੀ ਵਰਤੋਂ (27:8; 28:15) ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਵੱਲੋਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦੇ ਬਾਅਦ ਕਾਫੀ ਸਮੇਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਕਿਤਾਬ ਯਕੀਨਨ ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਿਖੀ ਗਈ ਸੀ (70ਈਸਵੀ), ਜਿਸ ਦੀ ਨਬੂਵਤ ਅਧਿਆਇ 24 ਵਿਚ ਸਾਫ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਤਕਰੀਬਨ 50 ਅਤੇ 70 ਈਸਵੀ ਦੇ ਦਰਮਿਆਨ ਲਿਖੀ ਗਈ। ਬਹੁਤੇ ਰੂੜੀਵਾਦੀ ਲੇਖਕ ਇਸ ਦਾ ਸਮਾਂ 60 ਈਸਵੀ ਦੇ ਕਰੀਬ ਦੱਸਦੇ ਹਨ।

ਕਿਤਾਬ ਦੀਆਂ ਵੰਡਾਂ

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਕਈ ਸੁਭਾਵਕ ਵਿਭਾਜਨ ਹਨ। 4:17 ਅਤੇ 16:21 ਵਿਚ ‘ਓਸੇ ਵੇਲਿਓ’ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਜੀਵਨੀ ਸਬੰਧੀ ਵਿਭਾਜਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅਧਿਆਇ 4 ਦੀ ਆਇਤ 17 ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੈ ਜਦਕਿ 16:21 ਉਸ ਦੇ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਦਾ ਆਰੰਭ। ਉਸ ਦੇ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਅਖ਼ੀਰ ਵਿਚ ਮਿਲਣ ਵਾਲੇ ‘ਜਾਂ ਯਿਸੂ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਹਟਿਆ’ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ-ਵਾਰ ਵੰਡਾਂ ਨਾਲ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ (7:28; 11:1; 13:53; 19:1; 26:1)।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਵੰਡਾਂ ਦੇ ਪੁਆਇੰਟਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਕ ਵਿਆਪਕ ਰੂਪਰੇਖਾ ਬਣਾਉਣਾ ਚੁਣੌਤੀ ਭਰਿਆ ਕੰਮ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਰੂਪਰੇਖਾਵਾਂ ਵਿਚ ‘ਮਸੀਹਾ’ ਜਾਂ ‘ਰਾਜਾ’ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਟੈਨੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵੰਡਾਂ ਵਿਚ ‘ਮਸੀਹਾ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ: (1) ਮਸੀਹਾ ਦੀਆਂ ਨਬੂਵਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ, (2) ਮਸੀਹਾ ਦੇ ਨਿਆਮਾਂ ਦਾ ਐਲਾਨ ਹੋਇਆ ਅਤੇ (3) ਮਸੀਹਾ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵਿਖਾਈ ਗਈ।²² ਮਿਅਰਸ ਨੇ ‘ਰਾਜਾ’ ਅਤੇ ‘ਰਾਜ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ: (1) ਰਾਜੇ ਦਾ ਆਉਣਾ, (2) ਰਾਜੇ ਦਾ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਨਾ, (3) ਰਾਜੇ ਦਾ ਠੁਕਰਾਇਆ ਜਾਣਾ ਅਤੇ (4) ਰਾਜੇ ਦੀ ਜਿੱਤ।²³ ਜੌਨ ਫ਼ਿਲਿੱਪਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਿਰਲੇਖਾਂ ਵਿਚ ‘ਰਾਜੇ’²⁴ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਰੂਪਰੇਖਾਵਾਂ ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਵੰਡਾਂ ਤੋਂ ਲਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।

ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ

- I. ਰਾਜਾ ਪਰਗਟ ਹੋਇਆ (1:1-9:38)।
 - ਓ. ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੀ ਤਿਆਰੀ।
 1. ਯਿਸੂ ਦੀ ਕੁਲਪੱਤਰੀ (1:1-17)।
 2. ਯਿਸੂ ਦਾ ਜਨਮ ਅਤੇ ਬਾਲ ਅਵਸਥਾ (1:18-2:23)।
 - ਓ. ਨਜ਼ੂਮੀਆਂ ਦਾ ਆਉਣਾ।
 - ਅ. ਮਿਸਰ ਵਿਚ ਜਾਣਾ।
 - ੲ. ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਕਤਲ।
 - ਸ. ਨਾਸਰਤ ਵਿਚ ਵਾਪਸ ਜਾਣਾ।
 3. ਯਿਸੂ ਦਾ ਬਪਤਿਸਮਾ (3:1-17)।
 - ਓ. ਯੂਹੰਨਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ (ਮਸੀਹਾ ਦੇ ਦੂਤ) ਦਾ ਕੰਮ।
 - ਅ. ਉਸ ਕੰਮ ਦਾ ਸਿਖਰ: ਯਿਸੂ ਦਾ ਬਪਤਿਸਮਾ
 4. ਯਿਸੂ ਦੀ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ (4:1-11)।

- ਅ. ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ।
1. ਗਲੀਲ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਦਾ ਆਰੰਭ (4: 12-17; 4:23-25; 9:35-38 ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਵਿਚ ਸੰਖੇਪ ਵਾਕ ਵਿਚ)।
 2. ਉਸ ਦੇ ਮੁੱਢਲੇ ਚੇਲੇ (4: 18-22)।
 3. ਪਹਾੜੀ ਉਪਦੇਸ਼ (5: 1-7:29)।
 4. ਸਮਰੱਥਾ ਨਾਲ ਭਰੇ ਮੋਅਜਜ਼ੇ (ਅਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰੀ ਦਾ ਵਧਣਾ; ਵੇਖੋ 8: 1 ਅਤੇ ਇੱਧਰ ਉੱਧਰ ਖਿੱਲਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ)।
 - ੳ. ਕੋੜੀ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ (8:2-4)।
 - ਅ. ਇਕ ਸੂਬੇਦਾਰ ਦਾ ਸੇਵਕ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ (8:5-13)।
 - ੲ. ਪਤਰਸ ਦੀ ਸੱਸ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਦੇਣਾ (8: 14-17)।
 - ਸ. ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਚੇਲੇ (8: 18-22)।
 - ਹ. ਲਹਿਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨਾ (8:23-27)।
 - ਕ. ਭੂਤ ਚੰਬੜੇ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਚੰਗਾ ਹੋਣਾ (8:28-34)।
 - ਖ. ਅਧਰੰਗੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਦੇਣਾ (9: 1-8)।
 - ਗ. ਮੱਤੀ ਦੀ ਬੁਲਾਹਟ ਅਤੇ ਮੱਤੀ ਦੀ ਦਾਅਵਤ (9:9-13)।
 - ਘ. ਰੋਜ਼ੇ ਤੇ ਇਕ ਸਵਾਲ (9: 14-17)।
 - ਙ. ਇਕ ਬੀਮਾਰ ਔਰਤ ਚੰਗੀ ਹੋਈ ਅਤੇ ਮਰੀ ਹੋਈ ਕੁੜੀ ਜ਼ਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ (9: 18-26)।
 - ਚ. ਦੋ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਮਿਲੀ (9:27-31)।
 - ਛ. ਭੂਤ ਚੰਬੜਿਆਂ ਇਕ ਆਦਮੀ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਕਿ ਇਹ ਚੰਗਿਆਈ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਹੋਈ ਹੈ (9:32-34)।

II. ਰਾਜੇ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਹੋਇਆ (10: 1-16: 12)।

- ੳ. ਵਿਰੋਧ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਸੀ।
1. ਬਾਰਾਂ ਚੇਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਮਾਜਿਕ ਸੇਵਾ ਲਈ ਠਹਿਰਾਇਆ ਗਿਆ (10: 1-4)।
 2. ਲਿਮਟਿਡ ਕਮੀਸ਼ਨ 'ਇਸਰਾਏਲ ਦੇ ਘਰਾਣੇ ਦੀਆਂ ਗੁਆਚੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਭੇਡਾਂ ਕੋਲ ਜਾਓ' - ਜਿਸ ਵਿਚ ਚੇਲੇ ਹੋਣ ਲਈ ਆਮ ਹਦਾਇਤਾਂ ਵੀ ਸਨ (10:5-42)। (ਵਿਰੋਧ ਦੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਵੇਖੋ ਆਇਤਾਂ 14, 16-18, 21-25, 28, 34-36, 39.)
- ਅ. ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ (ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਯਿਸੂ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਉੱਤੇ ਇਕ ਆਮ ਵਾਕ ਲਈ, ਵੇਖੋ 11: 1)।
1. ਯੂਹੰਨਾ ਦਾ ਸਵਾਲ- ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦਾ ਜਵਾਬ (11:2-19)।
 2. ਯਿਸੂ ਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾੜ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਬੂਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਕਬੂਲ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਤਾਰੀਫ਼ (11:20-27)। (28-30 ਆਇਤਾਂ ਵਿਚ ਵੱਡੀ ਬੁਲਾਹਟ ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿਓ)।
- ੲ. ਵਿਰੋਧ ਵਧਿਆ (ਇਸ ਸਮੇਂ ਦੌਰਾਨ ਉਸ ਦੀ ਸੇਵਕਾਈ ਉੱਤੇ ਆਮ ਕਥਨ ਲਈ, ਵੇਖੋ

14:34-36 ਅਤੇ 15:29-31)।

1. ਸੱਬਤ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਅਲੋਚਨਾ (12:1-13)।
2. ਉਸ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ (12:14)।
3. ਸਾਹਮਣਿਓਂ ਬਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ (12:15-21)।
4. ਇਹ ਇਲਜ਼ਾਮ ਦੁਹਰਾਇਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਸ ਨੇ ਭੂਤਾਂ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਤਾਕਤ ਨਾਲ ਚੰਗਿਆਈ ਦਿੱਤੀ (12:22-37)।
5. ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ (12:38-45)।
6. ਖੁਦਾ ਲਈ ਸਮਰਪਣ, ਯਿਸੂ ਨਾਲ ਸਬੰਧ ਦਾ ਰਾਜ (12:46-50)।
7. ਰਾਜ ਦੇ ਅਸਲ ਸੁਭਾਅ ਉੱਤੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (13:1-52)।
8. ਨਾਸਰਤ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਠੁਕਰਾਇਆ ਗਿਆ (13:53-58)।
9. ਯੂਹੰਨਾ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਮੌਤ (14:1-12)।
10. ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ (14:13-21)।
11. ਪਤਰਸ ਦਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਡੋਲਣਾ (14:22-33)।
12. ਗੰਨੇਸਰਤ ਵਿਚ ਚੰਗਿਆਈ (14:34-36)।
13. ਹੱਥ ਧੋਣ ਬਾਰੇ ਅਲੋਚਨਾ (15:1-20)।
14. ਕਨਾਨੀ ਔਰਤ ਦੀ ਬੇਟੀ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਮਿਲੀ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਚੰਗਿਆਈਆਂ (15:21-31)।
15. ਚਾਰ ਹਜ਼ਾਰ ਜਣਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਆਉਣਾ (15:32-39)।
16. ਯਿਸੂ ਨੂੰ ਫੇਰ ਨਿਸ਼ਾਨ ਵਿਖਾਉਣ ਦੀ ਚੁਣੌਤੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ (16:1-4)।
17. ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਅਤੇ ਸਦੂਕੀਆਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਚਿਤਾਵਣੀ (16:5-12)।

III. ਰਾਜਾ ਠੁਕਰਾਇਆ ਗਿਆ (16:13-27:66)।

ੳ. ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ।

1. ਚੰਗਾ ਇਕਰਾਰ- ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਯਿਸੂ ਦੀ ਨਬੂਵਤ (16:13-28)।
2. ਰੂਪ ਬਦਲਣਾ- ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਨਬੂਵਤ (17:1-13)।
3. ਭੂਤ ਚੰਬੜੇ ਇਕ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਚੰਗਿਆਈ- ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਬਾਰੇ ਹੋਰ (17:14-23)।

ਅ. ਲੋੜੀਂਦੀਆਂ ਹਦਾਇਤਾਂ ਦੀ ਉਮੀਦ।

1. ਮਸੂਲ ਦੇਣ ਬਾਰੇ ਇਕ ਸਵਾਲ ਅਤੇ (ਮੱਛੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਮੋਅਜਜ਼ਾ) (17:24-27)।
2. ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਹਲੀਮੀ ਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ (18:1-14; ਵੇਖੋ 19:13-15)।
3. ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ (18:15-20)।
4. ਮਾਫ਼ੀ ਤੇ ਹਦਾਇਤਾਂ (18:21-35)।
5. ਤਲਾਕ ਤੇ ਸਵਾਲ (19:1-12)।

ੲ. ਯਰੂਸ਼ਲਮ ਨੇੜੇ ਆ ਗਿਆ (ਵੇਖੋ 19:1, 2)।

1. ਜਵਾਨ ਧਨਵਾਨ ਹਾਕਮ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦੇ ਮਗਰ ਆਉਣ ਦਾ ਇਨਾਮ (19:16-30)।

2. ਅੰਗੂਰੀ ਬਾਗ ਦੇ ਮਜਦੂਰਾਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਦੀ ਇਕ ਹੋਰ ਨਬੂਵਤ (20: 1-19)।
 3. ਸੇਵਕ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ- ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਲਈ ਮਰਨ ਦੀ ਯਿਸੂ ਦੀ ਇੱਛਾ (20:20-28)।
 4. ਯਰੀਹੋ ਵਿਚ ਦੋ ਅੰਨ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗਿਆਈ ਦਿੱਤੀ ਗਈ (20:29-34)।
- ਸ. ਆਖਰੀ ਹਫ਼ਤਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ।
1. ਫ਼ਤਹਿਮੰਦ ਦਾਖਲਾ ਅਤੇ ਹੈਕਲ ਨੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਕਰਨਾ, ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਦੀ ਅਲੋਚਣਾ (21: 1-17)।
 2. ਅੰਜੀਰ ਦੇ ਦਰੱਖਤ ਨੂੰ ਸਰਾਪ ਦੇਣਾ (21: 18-22)।
 3. ਸਵਾਲਾਂ ਦਾ ਦਿਨ (ਮੰਗਲਵਾਰ)।
 - ੳ. ਯਿਸੂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਦੇ ਇਖ਼ਤਿਆਰ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਸਵਾਲ (21:23-27)।
 - ਅ. ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮਹਾਂਯਾਜਕਾਂ ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੋਰ ਲਗਦਾ ਸੀ (21:28-22: 14)।
 - ੲ. ਕੈਸਰ ਨੂੰ ਮਸੂਲ ਦੇਣ ਤੇ ਸਵਾਲ (22: 15-22)।
 - ਸ. ਜੀ ਉੱਠਣ ਬਾਰੇ ਸਵਾਲ (22:23-33)।
 - ਹ. ਗ੍ਰੇਟ ਕਮੀਸ਼ਨ ਤੇ ਸਵਾਲ (22: 34-40)।
 - ਕ. ਇਕ ਸਵਾਲ ਨਾਲ ਯਿਸੂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਏ (22:41-46)।
 - ਖ. ਗ੍ਰੰਥੀਆਂ ਅਤੇ ਫ਼ਰੀਸੀਆਂ (ਅਤੇ ਯਹੂਸ਼ਲਮ) ਉੱਤੇ ਹਾਇ ਕਹੀ ਗਈ (23: 1-39)।
 - ਗ. ਯਹੂਸ਼ਲਮ ਦੀ ਬਰਬਾਦੀ ਅਤੇ ਦੂਜੀ ਆਮਦ ਉੱਤੇ ਸਿੱਖਿਆ।
 - (1) ਇਕ ਅਪੋਕਲਿਪਟਿਕ (ਭਵਿੱਖ ਸੂਚਕ) ਸੰਦੇਸ਼ (24: 1-51)।
 - (2) ਦਸ ਕੁਆਰੀਆਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (25: 1-13)।
 - (3) ਤੋੜਿਆਂ ਦਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟਾਂਤ (25: 14-30)।
 - (4) ਦੂਜੀ ਆਦਮ ਅਤੇ ਕਿਆਮਤ ਤੇ ਸਿੱਖਿਆ (25: 31-46)।
- ਹ. ਅੰਤ ਨੇੜੇ।
1. ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਇਕ ਹੋਰ ਨਬੂਵਤ (26: 1, 2)।
 2. ਯਿਸੂ ਦੇ ਕਤਲ ਦੀ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ ਤੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ (26: 3-5)।
 3. ਬੈਤਨੀਆਂ ਵਿਚ (ਉਸ ਦੀ ਮੌਤ ਦੇ ਕਿਆਫ਼ੇ ਵਿਚ ਯਿਸੂ ਦਾ ਮਸਹ) (26: 6-13)।
 4. ਯਿਸੂ ਦੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨਾਲ ਸਾਜ਼ਿਸ਼ (26: 14-16)।
- ਕ. ਪਸਾਹ ਦਾ ਪਰਬ ਮਨਾਇਆ ਗਿਆ।
1. ਪਸਾਹ ਦੇ ਪਰਬ ਦੀ ਤਿਆਰੀ (26: 17-20)।
 2. ਯਹੂਦਾ ਵੱਲੋਂ ਫੜਵਾਏ ਜਾਣ ਦੀ ਨਬੂਵਤ (26:21-25)।
 3. ਪ੍ਰਭੂ ਭੋਜ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ (26:26-29)।
 4. ਚੇਲਿਆਂ ਦੇ ਤਿਤਰ ਬਿਤਰ ਹੋਣ ਦੀ ਨਬੂਵਤ- ਅਤੇ ਪਤਰਸ ਦਾ ਇਨਕਾਰ (26:30-35)।
 5. ਗਤਸਮਨੀ ਬਾਗ ਵਿਚ (26:36-46)।

6. ਯਿਸੂ ਦਾ ਫੜਵਾਇਆ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਗਿਰਫ਼ਤਾਰੀ (26:47-56)।
- ਕ. ਯਿਸੂ ਦੀਆਂ ਪੇਸ਼ੀਆਂ।
 1. ਕੈਫ਼ਾ ਅੱਗੇ (ਅਤੇ ਪਤਰਸ ਦਾ ਇਨਕਾਰ) (26:57-75)।
 2. ਪਿਲਾਤਸ ਅੱਗੇ (ਯਹੂਦਾ ਦੀ ਖੁਦਕੁਸ਼ੀ) (27:1-26)।
- ਖ. ਯਿਸੂ ਦੀ ਮੌਤ ਅਤੇ ਦਫ਼ਨਾਏ ਜਾਣ ਦਾ ਵੇਰਵਾ।
 1. ਯਿਸੂ ਦੀ ਕੁਟਾਈ ਅਤੇ ਗਲਗਥਾ ਵਿਚ ਲਿਜਾਣਾ (27:27-32)।
 2. ਯਿਸੂ ਦਾ ਸਲੀਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣਾ ਅਤੇ ਮੌਤ (27:33-54)।
 3. ਯਿਸੂ ਦਾ ਦਫ਼ਨਾਇਆ ਜਾਣਾ- ਅਤੇ ਕਬਰ ਦੀ 'ਹਿਫ਼ਾਜ਼ਤ' (27:55-66)।

IV. ਰਾਜਾ ਜੀ ਉੱਠਿਆ (28:1-20)!

- ੳ. ਔਰਤਾਂ ਵਿਚ ਜੀ ਉੱਠਣ ਦਾ ਐਲਾਨ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਦਾ ਦਰਸ਼ਣ (28:1-10)।
- ਅ. ਖਾਲੀ ਕਬਰ ਦੀ ਮਨਘੜਤ ਕਹਾਣੀ (28:11-15)।
- ੲ. ਯਿਸੂ ਦਾ ਚੇਲਿਆਂ ਉੱਤੇ ਪਰਗਟ ਹੋਣਾ- ਅਤੇ ਗ੍ਰੇਟ ਕਮੀਸ਼ਨ (28:16-20)^{ੲ5}

ਟਿੱਪਣੀਆਂ

^ੲਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕੋਈ ਸਕਾਰਾਤਮਕ ਸਬੂਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤਾਬ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਕਦੇ ਵੰਡੀ ਗਈ ਹੋਵੇ। ^ੲਯੂਸਬਿਯੂਸ *ਇਕਲੋਸਿਏਸਟੀਕਲ ਹਿਸਟਰੀ* 3.34.16; ਇਰੇਨਿਯੂਸ *ਅਗੋਸਟ ਹੇਅਰਸੀਜ਼* 3.1.1. ^ੳਮੱਤੀ ਯਹੂਦੀ ਸੀ; ਜਿਹੜਾ ਮਸੂਲ ਦੇ ਦਫ਼ਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ (ਮੱਤੀ 9:9), ਉਹ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ^ੴਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਹੈ ਕਿ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂਅ ਲੇਵੀ ਸੀ ਅਤੇ ਯਿਸੂ ਨੇ ਉਸ ਦਾ ਨਾਂਅ 'ਮੱਤੀ' ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਬਿਲਕੁਲ ਉਵੇਂ ਹੀ ਜਿਵੇਂ 'ਸ਼ਮਊਨ ਦਾ ਪਤਰਸ।' [ੵ]KJV ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਵਿਚ ਚੁੰਗੀ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ 'ਮਸੂਲ ਲੈਣ ਵਾਲਾ' ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। [੶]ਯੂਸਬਿਯੂਸ *ਇਕਲੋਸਿਏਸਟੀਕਲ ਹਿਸਟਰੀ* 4.24.6. [੷]ਮੈਰਿਲ ਸੀ. ਟੈਨੀ, *ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਸਰਵੇ* (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸ਼ਿਗਨ: ਵਿਲੀਅਮ ਬੀ. ਈਰਡਮੈਨਜ਼ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1961), 142. [੸]ਜੈਕ ਪੀ. ਲੂਈਸ, *ਦ ਗੋਸਪਲ ਅਕੌਰਡਿੰਗ ਟੂ ਮੈਥਿਊ*, ਭਾਗ 1, ਦ ਲਿਵਿੰਗ ਵਰਡ ਕਮੈਂਟਰੀ ਸੀਰੀਜ਼, ਸੰਪਾ. ਐਵਰੱਟ ਫ਼ਰਗਾਯੂਸਨ (ਆਸਟਿਨ, ਟੈਕਸਸ: ਸਵੀਟ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਕੰ., 1976), 9. [੹]ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੇ ਹਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹੀ ਸਹੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਲੇਖਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਦੱਸੀ ਗਈ ਹੈ, ਪਰ ਸਭ ਇਸ ਗੱਲ ਉੱਤੇ ਸਹਿਮਤ ਹਨ ਕਿ ਮੱਤੀ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਨੇਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਹਵਾਲੇ ਹਨ। ^{ੱ੦}ਹੇਨਰੀਟਾ ਸੀ. ਮਿਅਰਸ, *ਫ਼ੂਟ ਦ ਬਾਈਬਲ ਇਜ਼ ਆਲ ਅਬਾਊਟ* (ਗਲੇਨਡੇਲ, ਕੈਲੀਫ਼ੋਰਨੀਆ: ਗੋਸਪਲ ਲਾਈਟ ਪਬਲਿਕੇਸ਼ੰਜ਼, 1966), 355.

^{ੱ੧} ਰਾਜਿਆਂ 19:16 ਤੋਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਬੀਆਂ ਨੂੰ ਮਸਹ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ^{ੱ੨}ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਅਨੁਵਾਦਾਂ ਵਿਚ 'Baptist' ਭਾਵ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਅੱਜ 'ਬੈਪਟਿਸਟ' ਦੇ ਅਰਥ ਬਾਈਬਲ ਦੇ ਸਮਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਵੱਖੋ-ਵੱਖ ਹਨ। 'ਬੈਪਟਿਸਟ' ਯੂਨਾਨੀ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਮੂਲ ਅਰਥ 'ਜੋ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ' ਹੈ। ਵਿਲੀਅਮ ਐਫ਼. ਬੈਕ, *ਦ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ ਇਨ ਦ ਲੈਂਗੁਏਜ ਆਫ ਟੁਡੇ ਵਾਂਗ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਦੇ ਦ ਰਿਵਾਈਜ਼ਡ ਸਟੈਂਡਰਡ ਵਰਜ਼ਨ* ਅਤੇ ਦ ਨਿਊ ਰਿਵਾਇਜ਼ਡ ਸਟੈਂਡਰਡ ਵਰਜ਼ਨ ਵਿਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ 'ਬੈਪਟਾਈਜ਼ਰ' ਭਾਵ ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ. ਬੀ. ਰੋਦਰੂਮ, *ਦ ਇੰਫੋਸਾਈਡਜ਼ ਨਿਊ ਟੈਸਟਾਮੈਂਟ: ਏ ਨਿਊ*

ਟ੍ਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਅਨੁਵਾਦ ‘‘ਡੁਬਕੀ ਦੇਣ ਵਾਲਾ’’ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਲੜੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਯੂਹੰਨਾ ਨੂੰ ‘‘ਬਪਤਿਸਮਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ’’ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੀ ਲਿਖਾਂਗਾ।¹³ ਐਰਿਕ ਡਬਲਯੂ. ਹੇਡਨ, *ਪ੍ਰੀਚਿੰਗ ਥਰੂ ਦ ਬਾਈਬਲ* (ਗ੍ਰੈਂਡ ਰੈਪਿਡਸ, ਮਿਸਿਗਨ: ਜ਼ੋਂਡਰਵਨ ਪਬਲਿਸ਼ਿੰਗ ਹਾਊਸ, 1964), 180. ¹⁴ ਗਲੈਨ ਗ੍ਰੇ ਐਂਡ ਟਿਮ ਵੁਡਰੂਫ, *ਲੁਕ ਐਂਟ ਦ ਬੁਕ* (ਲਿੰਕਨ, ਨੇਬ੍ਰਾਸਕਾ: ਲਿੰਕਨ ਚਰਚ ਆਫ਼ ਕ੍ਰਾਈਸਟ, 1988), 169. ¹⁵ ਕੁਝ ਲੇਖਕ ਮੱਤੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਿਚ ਮਸੀਹ ਦੇ ਰਾਜ ਦੇ ਇਕ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਹਵਾਲੇ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ¹⁶ ਇੰਜੀਲ ਦੇ ਵਿਰਤਾਂਤ ਦਾ ਲੇਖਕ ਮੱਤੀ ਇਕੱਲਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ‘ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਜ’ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ। ¹⁷ ਗ੍ਰੇ ਐਂਡ ਵੁਡਰੂਫ, 169. ¹⁸ ਆਪਣੇ ਅਧਿਐਨ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉੱਤੇ ਚਰਚਾ ਕਰਾਂਗੇ। ਅਸੀਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਉੱਤੇ ਮੱਤੀ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਣ ਦੇ ਨਕਾਰਾਤਮਕ ਪਹਿਲੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਯਿਸੂ ਵਾਅਦਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਰਾਜਾ ਸੀ, ਪਰ ਉਹ ਉਵੇਂ ਹੀ ਰਾਜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਯਹੂਦੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਠੁਕਰਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਮੱਤੀ ਨੇ ਨਵੇਂ ਨੇਮ ਵਿਚ ਪਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਯਹੂਦੀਆਂ ਦੇ ਉਲਟ ਸਭ ਤੋਂ ਸਖ਼ਤ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ (ਮੱਤੀ 23)। ¹⁹ ਪੰਜ ਮਹਾਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਇਨ੍ਹਾਂ ਅਧਿਆਇਆਂ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਹਨ: (1) 5-7; (2) 10; (3) 13; (4) 18; (5) 24; 25. ²⁰ ਤੁਸੀਂ ਕੰਕੌਰਡੈਂਸ (ਅਨੁਕ੍ਰਮਣਿਕਾ) ਵਿਚ ‘ਮੰਡਲੀ’ ਲਈ *congregation* ਸ਼ਬਦ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੋ।

²¹ ਸਿਨਾਗੋਗ ਜਾਂ ‘ਯਹੂਦੀ ਸਮਾਜ’ ਯੂਨਾਨੀ ਮਿਸ਼ਰਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਦਲਵਾਂ ਰੂਪ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ‘ਮਿਲ ਕੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਾ’ ਹੈ, ਜਦਕਿ *ਇਕਲੇਸੀਆ* ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ‘ਸੱਦੇ ਹੋਏ।’ ²² ਟੈਨੀ, 145.

²³ ਮਿਅਰਸ, 358-69. ²⁴ ਜੌਨ ਫ਼ਿਲਿੱਪਸ, *ਐਕਸਪਲੋਰਿੰਗ ਦ ਸਕ੍ਰਿਪਚਰਜ਼* (ਲੰਦਨ: ਵਿਕਟਰੀ ਪ੍ਰੈੱਸ, 1965), 194-95. ²⁵ ਸੌਮਗਰੀ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਕਰਕੇ ਹੀ ਮੱਤੀ, ਮਰਕੁਸ, ਲੂਕਾ ਅਤੇ ਯੂਹੰਨਾ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਪਾਠਾਂ ਦਾ ‘ਸਾਰ’ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਹਰ ਵਾਰ ਰੂਪਰੇਖਾ ਦੇ ਬਾਅਦ, ਤੁਸੀਂ ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਸਮੀਖਿਆ ਕਰਕੇ ਅਗਲੇ ਪਾਠ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨੂੰ ਦੱਸ ਸਕਦੇ ਹੋ।